

UNAMUNO-rengana

“Ba dira gure artean, bere konbentuetako ikaskizunetan existenzialismoa azkenengo filosofi-bolada bezela ikasten duela ta, gaurko gizona larritasunez, angustia eta ezin-egonaren pean bizi dela uste dutenak. Baiñan egia oso besterik da. Gaurko gizonak ez du larritasunik sentitzen, ez du tragedia ezagutzen. Bearbada mundua mundu danetik ez da gizona paradisuatik ain urbil sentitu. Ba dirudi Sisifo’k azkenengo aldiz aldapa gaindu duela, ez dela aurrerakoan eroriko”.

Mikel Lasak, 115 gn. Z. Argian.

Iritziaren pisua!

Etsistentzialismoa, hasierako hitz horietan ageri denez, ez litzake gure munduaren sillu edo ezagugarri... estalgarri eta nahaspide baikizik! Egia ote?

Ez, nere ustez. Lasa adiskidearen izkribuak gogotik irakurri ohi

igara

ditut: luma gazteen artean, berea zait trebeenetako bat. Bere idelarik gehienak ere, eskuarki onar nitzake.

Goiko puntu hortan, ordea, ezin natorke bat.

Gure mendea, nere ustez, barneasalduz eta bihotz-larritasunez itto-ta dago. Nabarmen agertu da hau oraingo filosofian, literaturan eta artean. Heidegger, Kafka eta Picasso ez dira ustekabeen bateratu, aria sakonik gabe: funtsezko zer-baiten esale jator eta egiazko izan diran neurrian dirudite alkar. Sustrietan daude alkar-harturik.

Egia esan —eta hau Lasa'k berak garbi lizaiguke ongienik bere iritzia xehero argituz— artikulua-ren egilleak berak ez du zin-zifnez esandakoa sifnesten. Eta, hasierakoa legundu nahiz edo, hunela mintzo da aitzifnago: **“Itxurarik gabeko euforia honetan guk ez dugu sifnistu nai”**.

Bego hortan gaurkoz.

Zeren-eta ba dago “amerikar” irribarre zozoaren mitoa. Irribarre geldo eta tentela, ba dakigu zein. Dentifrikoen eta telebistaren irudietan agertu ohi da usu: kolorezko aldizkari batzuk ikusita, zalantza sar diteke. Irribarre hortara biltzen bide da zoriona, helburua, zerua eta gaurko gizonaren kakoa bera: baso bana eskuan, ximenki jantzirik, alkarri irribarre goxoan... Paradisua eta Coca-Cola edatea gauza bera. Baietz!

Dentifrikoaren eta Coca-Colaren

giro xuri eta xeru hortan, etsis-
tentzialismoa gerra ondoko "eri-
keria" zoro, funsgabe eta bizartsu
baten pare kontsidera diteke. Ko-
munista likits bat litzake Sartre,
Jaspers "crypto" bat, eta abar. Da-
nak munstro-eli bat...

Nola compreni, ordea, gure gizar-
tean gero eta ero gehiago izatea?
Estadistikak aztertzea besterik ez
dago: gero eta burutik egindako
gehiago, gero eta adimenduz ero
ugariago. Ez da hau gizartearen
oreka irribarretsu horren alde min-
tzo...

Gure mendeko jendea egarri da,
barneko pakea behin ere baiño gal-
duago du; eta hauxe adierazten
digute batera bai Artearen eta bai
Zientziaren beraren joerek.

Barne-asaldu horren emagarria
erlijioa baita, biek eman dezate-
ke fenomenuaren neurria.

Munduarekiko etsipenak, nora-
rik gabeko zorabioak oro, eta he-
rio hortan hozitu ohi dan absolu-
tuaren kezka, ordea, axaleko itxu-
rak zenbait aldiz besterik gogora-
zi arren, gure mendean eta gure
gizartean larridura kosmikoak bi-
zi-bizirik eta zindo baiño zindiago
dirauela erakusten dute.

Entzun dezagun Jung psikana-
lista, esate baterako:

"Arimaren muñiaren azter-
ketak, azalean pentsatu ere
ezin zitekean gauza anitz da-
kar argitara. Hori dala-ta,
ez da batere harritzekoa, in-

dartsuenik eta berezkoenik izpituaren erlijiozko ekiera kausitzea. Egungo gizonarengan ekiera hori baita nagusi, eta sextotasunarena edo gizarte-jokabidearena baiño aisa finkatuago”.

Zinemak eta literatura ikusiaz, ez genuke guk horrelakorik esango.

Positibismotik eta arrazoin-bide hotzetatik aldegin nahi bizi hori, beste mailla batzutan ere agertzen da. Arrazoiña omen da gidari gure mendeko gizartean; baiñan hau ez da egia. Galdegin dezagun zein liburu irakurtzen dan gehienik, edo zein astekari gehienik saltzen, edota zenbat aldizkari argitaratzen dan astrologiaz eta “jakintza izkutuez”. Txundituta geldituko gifiñake! Xehetasun bakar bat hemen aipatu nahirik, bijoa hau: Paris'en bakarrik, 1935-ean, 3.460 astrolojia-bulegoren berri zeukan Seine'ko Prefeturak... Gehiago bazegokeala esan beharrik ez.

Beste zerbait behar du jendeak bihotz-bihotzez. Eta ahal duen guztietara lehiatzen da.

* * *

Gaurko soziolojia eta psikolojia urrundik bederen jarraitzen dituztenak, ez dira albiste horietaz mendrenik ere harrituko. Zientziak berak dionez gizona ez baita gure soziedadeetan zipitzik aldatu; eta jakintsu guziek onartua baita gaur gizonak bi pentsaera-hildo dituela betidanik: “arkaiko” deritzana eta “positiboa”.

Mende huntan Zientzian eta Filosofian berriera eta aldakuntza

juntsezko batzuk gertatu dira: Einstein, Heisenberg, Freud, Husserl, Heidegger, Teilhard de Chardin.

Baiña beste jakintza-sail batean ere, orain arte gutxiago eza-gutzen dan beste aldakuntza sakon eta oiñarrizko bat hasi da. Ez, nik uste, gorago aipatutako horiek ekarri dutena baiño apalago halere.

Larriz, Lévy-Bruhl'ek eman zion abiada pentsakera-bideen azterketa horri; eta Jung'ek, Eliade'k eta Lévy-Strauss'ek ekin diote gero.

Erreboluzio hori soziolojiaren eta psikolojiaren mugan gertatzen ari da; eta gizonari buruz ekar ditzakean ondoreak ez dira oraindik guztiz garbiki agertu. Urratu berriak dira bideak; eta pentsatzaille horien liburuen salera errezak erakusten du ongi, jende ikasien interesa eskualde horietan dagoela egun.

Freud'ek eta Lévy-Bruhl'ek, sentidu batera bederen, gai berbera ausnartu zuten: psikolojiaren bideetatik lehenengoak, etnolojiaren eta etik bigarrenak. Geroztik, ez pentsatzailleak berak edo beren teoriarik, bistan da; baiña bai jakintza-orua berriak, loturik agertu ohi dira maiz. Eta Jung, esate baterako, etnologoa eta psikologoa izan zan batera; eta bi maillean jokatzeko eskatu zien bere jarraitzaileei.

LEVY-BRUHL-en IRITZIA

Zertan datza Lévy-Bruhl'en pentsaera-astindua? Huntantxe: gizonak bi eratara "Pentsatzen" du.

Gizonak zientziaren arabera pentsa dezake, enpirismoari hertsiki lotua; baiña, betidanik ere (eta gaurtxe ere bai geure artean, kasu!) pentsakera arkaikoaren arabera pentsa dezake: enpirismo-mota guzietatik at, bere baitatik intuizioz gauzei erasten dien sentidu baten arabera, mitoren bidez, "partizipazioz".

Pentsakera arkaikoak (guziok: melanesiatarrek eta geuk europarrok dugunak, berriz diot) ez ditu

subjeliboa eta objetiboa berezten: "dalakoan" "dalako" egiten du, adimendutik eta sendimendutik datozkion burutazioak parean ezartzen.

Pentsakera positiboak, aldiz, berezi egiten ditu. Eta berezte haxe da pentsakera positiboaren ezagugarri nagusia: sendimenaren nahikundeak hozki alde bat utzi, eta adimenak garbiki ulertarazten dionaz kanpo deus ere ez entzutea.

Pentsakera arkaikoak bihotzaren arabera aztertuz, kasik bihozkadaz jokatuz, sentidu bat agerrarazten du munduan eta bizian: mundua mundu dan ezkeroztik, azalpen guztizko baten egarriak hilduratu du gizona; hortan egon da erlijioen eta mitologia-guzien kakoa: adimenduak atxeman ezin dezakean ulerbidea eman, lojikatik landa emanik ere.

Pentsakera positiboak, aldiz, ez-entzuna egiten die bihotzaren dei guziei; eta, hotz eta latz, froga ditekaneanari baizik ez dio begiratzen.

Pentsakera arkaikoa, bizi eta nortu egiten dan mistikaz elikatzen da, mistikari dagokiona da bere funtsezko izaera; pentsakera positiboa, berriz, beti arrotz egoten dan ideiaz, eta ulertu baizik egiten ez dan zientziaz. Zientzian ez dago nortzerik, ez dago "partizipazio"-rik, ez dago parte hartzerik. Ez dago mistikazko hartu-emanik. Mistikan ez dago silojismorik.

Lévy-Bruhl'ek herri atzeratueta xoilki aurkitu uste zuen pentsakera arkaiko hori, hastapenetan batez ere: Australian, Tasmanian eta Melanesian. Eta geure gizartean bakarrik bigarrena; hau da: pentsakera positiboa. Lehendabiziko bere ustea izan zan ezen bi pentsakera diferente daudela: sendimenaren arabera eta lojikagabea bata, herri atzeratueta oraindik ere atxeman uste zuena; eta lojika hotzaren arabera bestea, batez ere herri zibilizatueta mamitu dana.

Iritzi hau oso larria zan. Zer esan nahi zuen biketa horrek? Pentsakera arkaiko hori mundu aurreratueta itzaldu egin dala? Bi giza-mota al daude, beraz? Bi pentsa-bide, ote? Bi gizadi, hortaz, eta ez

bakar bat? Dana ote da, pentsakeraz, fase-kontua? Mitoak, erlijioak, eta metafisika bera, arkaismo huts bat baizik ez dira funtsean?

Ez dut artikulu labur huntan azalduko Lévy-Bruhl'en ganbiamendu eta billakaera guzia. Aski izan bedi bere azken iritzia: "gizonaren izpirituaeren lojika-moldea edo estruktura, bat eta berdina da leku guzietan eta ezagutzen ditugun gizarte guzietan".

Nahiz-eta pentsakera arkaikoa eta pentsakera positiboa oso diferenteak izan, Lévy-Bruhl' ek ez zuen azkenean onartu sustraiezko bitasunik batere; gero eta garbiago errepararazteko: bi ezagupide, bi pentsakera, bi pentsa-bide dituela gizonak, egia hutsa da; eta positiboa berriki baizik ez dala hasi gizadian ideien iturri eta galbaitzat ere, egia haundia. Baiña pentsakera arkaikoa, mitoak eta erlijioak sortu dituen (eta bein batean Artea elikatzen duena ere) ez da ez itzaldtu eta ez iraungitzen hasi ere gure gizarte modernoetan. Hain zuzen ere, pentsakera arkaiko edo mito-egille horixe dugu gaur gizonaren pentsakeraren kuntzarik irmoena.

LEVY-STRAUSS-en IRITZIA

Etnologoen artean Lévy-Strauss dugu dudarik gabe gaur aipatuena eta sonatuena. Estrukturalismoaren azterbideak eta aurkikundeak gero eta harri-garriago dira. Etnolojia —eta gizonari buruzko filosofia, sahetsetik— dardaratzen hasia da.

Zer dio Lévy-Strauss'ek pentsakera arkaiko hortaz? Bere iritzia jakingarria da.

Lévy-Bruhl'engandik beste muturreraino doala esan ditekete... Baiña, berbera goragotik esateko!

Pentsakera arkaiko bat ba dago, dio; baiña gizon arkaikorik ez. "Arkaismoaren lillura" salatzen du Lévy-Bruhl'engan. Alegia: zibilizazioan eta zibilizaziotik at, herri atzeratueta eta herri aurreratueta,

gizona beti da bat, beti berbera; eta pentsakera arkalkoa beti ari danetan.

Are gehiago. Itxura diferentetan, eta jazkera desberdinetan, sozioloji-giro bestelakotan, gizonak beti eman die bere barne-katramillei soluzio-multzo bakar bat, aldaketa gutxirekin.

Benetan diferenterik eta harrigarrik, gizonak ez du gauza haundirik asmatu. Azalpenen barne-moldea edo estruktura aztertu ezker (alkarrekin azalpen guziak hartuz, eta ez banaka edo bakarka) funtsezko azalpen-estruktura bakan batzuk daudela kautsizen da. Mitolojia estruktura eredu batzuk atxeman ditezke; ez milla. Ez problemak bakarrik, beraz. Soluzioak ere gutxi dira. Pentsakera arkalkoak beti ikusi uste izan du gauza bera mundua azaltzekotan.

Zibilizazio guzietan (zibilizazio "hotzetan" eta zibilizazio "beroetan", gizonaren ekintzaren balioan sifisten ez duten eta sifisten duten zibilizazioetan, beraz) mito-multzo eta sifiste-sistema berberak errepertzen dira. Estruktura bera behin eta berriz ematen da, anitz koloretan diximulaturik.

Barka bekik Jung'en hitz bat erabiltzea Lévy-Strauss'en teoria agerrarazi nahi huntan: gizadiak, gizonak, beren inkonzientean izkutaturik daramaten "arketipo" bat jantziz eratu dituzte betidanik munduaren funtsezko teoriak.

Zein da, horiek horrela, gizonaren jokabidea, edo ihardukiera hobeki, gure arrazionalismoaren aurrean?

Arrazionalismoak, jakina da, ez du enpirismotik at datorrenik ezer aintzakotzat hartu nahi. Iku ezin ditekeana, begiez edo fotografia-tresnez ikus ezin ditekeana, nolapait bederen zentzuen bidez adi ezin ditekeana, izan ez da. Ez dago arimarik, beraz, ez dago Jainkoa, ez dago metafisikarik. XIX-gn. mendea positibista izan zan; eta XX-gna. ere ez oso bestelako.

*Arrazionalismoak ukatu egiten du arras pentsakera arkaikoa-
ren jokabidea; plano bera ukatzen du. Erlijioak eta mitoak mailla
berean jartzen ditu, berdin jotzen otoi-tza eta majia, metafisika eta
zentauroen siñistea, Ozeania'ko "mâna" eta kristauen grazia: danak
zaku berean ezartzen, danak aditu-eziñak, ezin neurtuzkoak, eta ezin
frogatzekoak zaizkiolako. Mito dira beraz; ipui, alegia huts eta alfer.
Hitz batez: arrazionalismoak pentsakera arkaikoa bera ukatzen du,
"gizonarengan dagoen gauzarik aldakaitzena" (Lévy-Bruhl).*

*Hori obratu dan momentutik beretik, gizonaren pentsakera ar-
kaikoa, betiereko habe nagusi eta jakinbide izan bada ere, ukatua eta
bartzertua izan da. Eta, ezin bestean, arrazionalismo horren kontra,
bihotzaren eta erraien muiñetatik datorren ugolde baten antzo, etsis-
tentszialismoa altxatu da gizon osoaren laguntzan, mehatxuz eta dei-
hadarrez.*

*Etsistentszialismoa ez da kasketa bat. Etsistentszialismoa ez da,
hain zuzen, sekulan suntsituko. Pentsakera positiboaren ukoa baita
etsistentszialismoa, eta pentsakera arkaikoaren abotsa. Comte eta
Kierkegaard, Russell eta Unamuno, alkarren ukatzaille dira. Eta ho-
rrelako antipoda-bikoteak, arrazionalismoa azkartu ala, behin eta
berriz sortuko dira. Gizonaren bi pentsakeren haurride baitira.*

*Pentsakera positiboaren hedadurak
bi irteera utzi dizkigu.*

*Batzuen ustez, munduaren funtsez-
ko sentidua ez dugu guk gaurkoz
ezagutzen. Baiña pentsakera arka-
ikoaren jakinbidea —mitoen bidez
munduko kontradizioak ezeztaraztea—
sustraiez dute arbuiagarri. Iguriki
egin behar dugu, diote. Gaur ez du-
gu konprenitzen. Zientziak aurreratu-
ala ulertuko dugu. Egon eta itxaron:*

horra leloa. Ez dute halakoek problema ukatzen, mitozko soluzioa baizik. Marxisten teoriko dan Roger Garaudy'k eta marxista batere ez dan Bertrand Russell'ek, esate baterako, ia hitz berberak lerabilzkikete puntu hau adierazteko.

Baiñan etnologoei, psikologoei eta soziologoei kasu egin ezker, "oraingozko" itsualdi hori ezin diteke egiazko soluzio bat izan; gizonaren pentsakerarik sakonena ukatzen duelako.

Beste batzuen ustez, ordea, munduak ez du sentidurik: ez guk diogu kausitzen, eta ez bestek ere etorkizunean. Sentidurik ez baitu. Gu gizonok deserriturik gaude galaxietako errauts-ale galdu batetan. Izartegi osoa lokamuts hutsa da. Ezerk ez du sentidurik... Eta oihuka ditugu hortantsu Kierkegaard, Heidegger, Sartre eta Kafka.

Bigarren ikusera hunek uzten dituen larridurak, ezin-egonak eta barne-egarriak, lojikari uko, eta pentsakera arkaikoaren intuizioetara eta jakintza-bideetara eramaten dute. Hasiak dira eramaten!

Hortan gera nik uste, Lasa adiskidea.

Parabisutik hurbil? Ez dut uste.

Bere buruaren kontra ari da gizona. Eta, horregatik, bihotzean hiltzaturik darama, behin ere baiño mingarriago, gizatar kez karen ezpata zortza.

Aurten betetzen ditu JAKIN-ek amar urte, jai zantetik. Berandu gogoratu baldin bagifian ere, halere ospatu egin nahi genuke epe hori. Ta aldiz-ateko zenbaki bat argitaratuko dugu ortarako. Saiatuko gera interesgarria gerta dakizuen.